

Harald Christian Scheu: Problematika judiciálních mechanismů v současném mezinárodním právu^{*}

Nakladatelství Eurolex Bohemia s.r.o., Praha 2005, 213 s.

Dagmar Černá^{**}

Kniha „Problematika judiciálních mechanismů v současném mezinárodním právu“ Doc. Dr. iur. Harald Christiana Scheue, Ph.D., jejímž základem je habilitační práce předložená na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, představuje komplexní studii daného tématického okruhu.

Autor této publikace si zvolil za cíl své práce analyzu velmi aktuálního jevu mezinárodního práva, jakým je působení stále většího počtu mezinárodních rozhodčích a soudních, popř. quasi-soudních orgánů v posledních desetiletích. Přínosné je jak vymezení jednotlivých pojmů této problematiky a poskytnutí přehle-

^{*} Kratší verze recenze vyšla v č. 5/2006 časopisu Mezinárodní politika, str. 43–44.

^{**} JUDr. Dagmar Černá, studentka externího doktorandského studia na PF UK v Praze

du nejvýznamnějších mezinárodních judičiálních mechanismů minulosti a současnosti, tak i zařazení tohoto fenoménu do kontextu základních okruhů mezinárodního práva, jakými jsou otázka mezinárodněprávní subjektivity a odpovědnosti podle mezinárodního práva. Vyvrcholení celé studie představuje rozbor vzájemné interakce dvou velmi důležitých oblastí mezinárodních judičiálních mechanismů, a to mezinárodních trestních institucí na straně jedné a judičiálních orgánů na ochranu lidských práv na straně druhé.

Hned v úvodu upozorňuje autor na význam problematiky judičiálních mechanismů v současném mezinárodním právu a na obtížnost začlenit tento jev do předmětu mezinárodního práva, které je v tradičním chápání systémem horizontálních vztahů mezi rovnými subjekty. Zatímco instituce jako Mezinárodní soudní dvůr nebo dříve Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti do této koncepce nenarážejí, jelikož záleží na státu samotném, zda se jurisdikci podrobí či nikoli, a v případném řízení stojí proti sobě v rovném postavení suverénní státy, které disponují poté i soudním rozhodnutím (byť právně závazným), problémy integrace do klasického systému mezinárodního práva vyvolávají zejména mezinárodní judičiální, popř. quasi-judičiální mechanismy na ochranu lidských práv, instituce v oblasti mezinárodního trestního práva a mezinárodního ekonomického práva, v nichž klíčovou roli hraje jednotlivec, který k těmto institucím získává přístup, čímž se mění jeho tradiční role pouhého destinátáře výhod plynoucích mu z mezinárodního práva.

Při zařazení problematiky judičiálních mechanismů do systému mezinárodního práva vychází autor z článku 33 odst. 1 Charty OSN a začleňuje ji tradičně pod pokojné prostředky řešení mezinárodních sporů. Mírovému urovnávání sporů jakožto jednomu z principů Charty OSN je věnována první část knihy. Zabezpečení světového míru je, jak autor uvádí, hlavní funkcí mezinárodního práva. Po nastínění historického vývoje koncepcí světového míru (mimo jiné je zde uveden i návrh Jiřího z Poděbrad „*concordia universalis*“) a rozboru příslušných ustanovení Charty vztahujících se k dané problematice (článek 1, článek 2, odst. 3 a kapitola VI Charty) osvětluje autor jednotlivé relevantní pojmy: „mezinárodní spor“, „situace, která by mohla vést k porušení míru“, „mezinárodní mír a bezpečnost“ a „spravedlnost“. Dále následují kapitoly věnované jednotlivým způsobům urovnávání mezinárodních sporů podle článku 33, odst. 1 Charty, které lze rozdělit na prostředky diplomatické na straně jedné, mezi něž patří vyjednávání, šetření, zprostředkování a smírcí řízení, a prostředky judičiální na straně druhé, kam se řadí rozhodčí řízení a řízení soudní. Jak autor poznamenává též v závěru (str. 200): „Zatímco hranice mezi diplomatickými a judičiálními mechanismy je poměrně pevná, přesné rozlišování mezi rozhodčími a soudními institucemi je v současné době velmi obtížné“, přičemž zvláštní postavení na rozhraní obou mechanismů mají tzv. quasi-judičiální mechanismy, spo-

jující prvky řízení rozhodčího, soudního a také smírcího (nezávaznosti konečného stanoviska). Pro úplnost patří mezi mírové prostředky urovnávání sporů podle článku 33, odst. 1 též oblastní orgány nebo ujednání, jimž je věnována poslední kapitola první části.

Druhá část knihy se zabývá historickým vývojem mezinárodních judičiálních mechanismů, od rozhodčích institucí starořecké kultury, přes rozkvět arbitráže ve středověké severní Itálii, jižním Německu a jižní Francii, na níž se podílel v roli rozhodčího především papež, přes úpadek arbitráže v novověku až po její znovuzkřížení na konci 18. století a ve století devatenáctém (a dvacátém) ve sporech, do nichž byly zapojeny Spojené státy americké a Velká Británie. Významný předěl ve vývoji urovnávání mezinárodních konfliktů představují Haagské mírové konference z let 1899 a 1907, v jejichž rámci došlo vedle kodifikace pravidel mezinárodního práva ozbrojených konfliktů též a na prvním místě k přijetí úpravy mírového urovnávání mezinárodních sporů (První haagská úmluva z roku 1899, doplněná První haagskou úmluvou z roku 1907). V této souvislosti je pozornost věnována především zřízení Stálého rozhodčího soudu v Haagu v roce 1901 a konkrétním případům řešeným v jeho rámci. Tento významný orgán mezinárodní arbitráže je činný dodnes. Opomenut není ani Středoamerický soudní dvůr, působící v letech 1908 až 1918, který představuje, jak autor zdůrazňuje, vůbec první stálý mezinárodní tribunál. V závěru této části knihy se autor zaměřuje na vývoj judičiálních mechanismů po první světové válce, především na zřízení Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti, úzce spjatého se Společností národů. Tento soudní dvůr však, jak autor poznamenává, nebyl formálně orgánem této meziválečné mezinárodní organizace, na rozdíl od svého „pokračovatele“ Mezinárodního soudního dvora, který je jedním z orgánů OSN. Pozornost je v rámci historického přehledu věnována též Generálnímu aktu o pokojném řešení mezinárodních sporů z roku 1928. V této části publikace je nutné upozornit vedle chronologické přehlednosti zpracování a rozebrání významných dobových pramenů především na velmi zajímavé případy, např. případ *Alabama*, vztahující se k americké občanské válce a otázce mezinárodní odpovědnosti, nebo případy řešené v rámci Stálého rozhodčího soudu.

V nejobsáhlejší třetí části se autor zaměřuje na současné mezinárodní judičiální mechanismy. Tato část přináší čtenáři přehled všech nejdůležitějších judičiálních a quasi-judičiálních orgánů působících v dnešní době na mezinárodní úrovni včetně jejich charakteristiky. Na prvním místě je pozornost věnována Mezinárodnímu soudnímu dvoru jakožto nejvýznamnějšímu orgánu příslušnému pro řešení mezinárodních sporů mezi státy. V další kapitole se autor zabývá mechanismy v oblasti mezinárodní ochrany lidských práv, a to jak mechanismy univerzálními, tak regionálními. V rámci ochrany lidských práv na univerzální úrovni je rozebrán jednak mechanismus spočívající na Chartě

OSN samotné (*charter-based*), a jednak mechanismy založené dalšími mezinárodními smlouvami přijatými pod záštitou OSN (*treaty-based*), z nichž asi nejvýznamnější je Výbor pro lidská práva, vzniklý na základě Mezinárodního paktu o občanských a politických právech z roku 1966. K tomuto výboru (podobně jako k několika dalším quasi-judiciálním mechanismům v rámci OSN, např. Výboru proti mučení) se mohou se svými oznámeními vedle států obracet i jednotlivci, zde byla tato možnost založena Prvním opčním protokolem k Paktu. Mezi regionálními mechanismy na ochranu lidských práv dominuje Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku, vzniklý na základě Evropské úmluvy o lidských právech (EÚLP) z roku 1950. Vedle něho je vyložen i systém ochrany lidských práv v rámci Organizace amerických států a dále systém africký. Následuje kapitola věnovaná regionálním úmluvám o obecných principech řešení mezinárodních sporů. Zde je opět po systému v rámci Rady Evropy rozebrán mechanismus Organizace amerických států a Organizace africké jednoty, resp. Africké unie.

Dále se autor ve třetí části zabývá otázkou mechanismů řešení sporů v oblasti mezinárodního ekonomického práva, která je rovněž velmi důležitá. Po rozebrání významu obchodní arbitráže pro ochranu mezinárodních investic se věnuje smírčímu a především rozhodčímu řízení v rámci Mezinárodního střediska pro řešení sporů z investic (ICSID) a dalším otázkám řešení sporů v oblasti mezinárodního ekonomického práva: rozhodčím tribunálům *ad hoc* a standardizaci jejich pravidel Komisí OSN pro mezinárodní obchodní právo (UNCITRAL), řešení sporů podle Všeobecné dohody o clech a obchodu z roku 1947 (GATT 1947) a řešení sporů v rámci Světové obchodní organizace (WTO). Pod kapitolou s názvem „Regionální mechanismy v rámci mezinárodního ekonomického práva“ je vylíčen judiciální systém Evropského společenství a opomenuty nejsou ani další regionální ekonomické organizace jako EFTA, Andské společenství, SICA, COMESA, ECOWAS a NAFTA.

Po analýze řešení sporů v oblasti mezinárodního ekonomického práva následuje rovněž velmi zajímavá kapitola věnovaná systému řešení sporů v rámci mořského práva, založenému Úmluvou OSN o mořském právu z roku 1982, který představuje, jak autor poznamenává (str. 116): „v současné době nejrozsáhlejší mechanismus spojující nejrůznější složky mimosoudního a judiciálního urovnávání sporů“. Pozornost je zde věnována především činnosti Mezinárodního tribunálu pro mořské právo se sídlem v Hamburku.

Další velká kapitola třetí části se zabývá tribunály v oblasti mezinárodního trestního práva, otázkou v současné době velmi aktuální a často diskutovanou především v souvislosti se zřízením stálého Mezinárodního trestního soudu v Haagu na základě Římské dohody z roku 1998 a v souvislosti s případy práve řešenými před Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii (ICTY). Po rozebrání okolností

vzniku a charakterizování poválečných tribunálů, norimberského a tokijského, je pozornost věnována mezinárodním trestním institucím současnosti: dvěma tribunálům založeným rezolucí Rady bezpečnosti OSN: výše zmíněnému ICTY a Mezinárodnímu trestnímu tribunálu pro Rwandu (ICTR) a v neposlední řadě Mezinárodnímu trestnímu soudu (MTS), založenému mezinárodní smlouvou a představujícímu samostatnou mezinárodní organizaci. V souvislosti s MTS osvětlil autor i nejaktuálnější problémy řešené před touto institucí. Případům řešeným ICTY bude pak pozornost věnována především v rámci páté části knihy. Opomenuty nejsou ani tzv. smíšené trestní tribunály: pro Sierra Leone a pro Kambodžu, spojující prvky mezinárodní a národní justice, a rovněž velmi aktuální otázka zřízení trestních panelů pro Východní Timor. Na závěr třetí části jsou ještě uvedeny dva specifické případy mechanismů řešení sporů v mezinárodním právu, a to *Iran-US Claim Tribunal*, vzniklý po diplomatické krizi a událostech v souvislosti s Islámskou revolucí v Íránu, a *UN Compensation Commission*, mající vztah k invazi Iráku do Kuvajtu v roce 1990. Rozebrána je i problematika řešení mezinárodních sporů v rámci OBSE.

Čtvrtá část knihy je věnována, jak autor v závěru uvádí, „kritické reflexi teoretických problémů“ souvisejících s daným tématem studie. Na prvním místě je zkoumán pohled zahraniční i české nauky mezinárodního práva na otázku mezinárodních judiciálních mechanismů, přičemž je konstatováno, že většina autorů vychází při zařazení této problematiky do celkového kontextu mezinárodního práva rovněž z článku 33, odst. 1 Charty. Uvedena je i teze, s níž vystoupil Cesare Romano, že „fungování mezinárodních judiciálních mechanismů by mělo být rozebráno v rámci samostatné disciplíny“ (str. 142). Dále je ve čtvrté části analyzován vztah problematiky judiciálních mechanismů k základním institutům mezinárodního práva, otázce mezinárodněprávní subjektivity a odpovědnosti podle mezinárodního práva. V souvislosti s mezinárodněprávní subjektivitou vyvstává v interakci k mezinárodním judiciálním mechanismům do popředí zejména otázka role jednotlivce v mezinárodním právu. Zatímco v minulosti musely být jeho nároky vůči cizím státům mediatizovány státem jeho státní příslušnosti (institut diplomatické ochrany), získává nyní jedinec přístup k řadě mezinárodních judiciálních, popř. quasi-judiciálních mechanismů a může své nároky uplatnit na mezinárodněprávní úrovni sám. Řada autorů mu proto přiznává (omezenou) mezinárodněprávní subjektivitu. Autor této knihy zohledňuje při svém výkladu rozdílné pojetí této problematiky v monistické a dualistické koncepci vztahu mezinárodního práva k právu vnitrostátnímu. Co se týká otázky odpovědnosti podle mezinárodního práva ve vztahu k problematice mezinárodních judiciálních mechanismů, zde autor upozornil především na souvislost odpovědnosti jednotlivce a odpovědnosti státu,

přičemž dospěl k závěru, že ve zcela výjimečných případech by mohla nastat situace, kdy by byl jednotlivec odpovědný podle mezinárodního práva, aniž by byl současně mezinárodněprávně odpovědný stát (případy povstaleckého hnutí). V drtivé většině případů ale nenastává odpovědnost jednotlivce osamoceně, bez odpovědnosti příslušného státu. Při srovnání odpovědnosti jednotlivce a odpovědnosti státu v mezinárodním právu je dalším klíčovým závěrem autora, že na rozdíl od odpovědnosti státu se v případě stíhání jednotlivce vždy vyžaduje naplnění subjektivní stránky, tj. zavinění. Na závěr této části knihy, která je opět bohatá na velmi důležité judikáty (např. případ *Lotus*, rozsudek MSD z roku 1949 *ve věci náhrady škod utrpěných ve službách OSN*, případ *Barcelona Traction, Light and Power Company*, případ *Corfu Channel* nebo případ *Nicaragua*), následuje shrnutí v podobě analýzy mezinárodních judičiálních mechanismů jakožto problému teorie mezinárodního práva.

Pátá část nabízí velmi zajímavý rozbor interakce mezinárodních trestních institucí a jiných mezinárodních judičiálních orgánů na ochranu lidských práv. Hned v úvodu této části knihy je upozorněno na problémy mezinárodní trestní justice související s různým pojetím jednotlivých trestněprávních institutů v oblasti angloamerického právního systému a oblasti kontinentálního práva, jež mohou mít negativní dopad na právní postavení obžalovaného. Klíčovým bodem zkoumání je pak především vztah Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY) a Evropského soudu pro lidská práva (ESLP), který autor dokumentuje ve světle aktuálních případů (případ *Naletilić* a případ *Milosević*). Kromě toho zde pro názornost používá též hypotetický případ potenciální kolize mezi standardem procedurálních práv obžalovaného před mezinárodními trestními orgány a jeho právy zaručenými Evropskou úmluvou o lidských právech

(EÚLP), především právem na osobní svobodu (článek 5 EÚLP) a právem na spravedlivý proces (článek 6 EÚLP), popř. též právem na účinné opravné prostředky (článek 13 EÚLP). Klíčová zde bude otázka, zda je Evropský soud pro lidská práva vůbec příslušný k řešení takových konfliktů, tj. otázka pojetí „*jurisdiction*“. V této souvislosti je uvedena řada případů, v nichž se ESLP vyjádřil k otázce své příslušnosti (např. případ *Loizidou proti Turecku*, případ *Banković a další proti 17 státům NATO* v souvislosti s bombardováním rozhlasové a televizní stanice v Bělehradu, případ *Ilses Hess proti Velké Británii* nebo případ *Matthews proti Velké Británii*).

V závěru knihy autor shrnuje své poznatky a upozorňuje na to, že působení mezinárodních judičiálních mechanismů může vyvolat (spíše než teoretické) praktické problémy, a nabízí řešení (přičemž se odvolává na úvahy *de lege ferenda* Gilberta Guillaume z roku 1995) v podobě „centralizace procesu řešení mezinárodních sporů“ za pomoci vybavení Mezinárodního soudního dvora kompetencí rozhodovat o předběžných otázkách, které by mu předkládaly ostatní mezinárodní tribunály.

Tato kniha, která reflektuje současný vývoj mezinárodního práva, nabízí nové pohledy, přičemž zohledňuje dostupnou literaturu, primární prameny i judikaturu, může dobře posloužit i jako učebnice dané problematiky.

Mezi hlavní klady představované publikace, která je psána velice poutavě a čtivě, patří vedle objasnění relevantních pojmů a přehledného, uceleného výkladu jednotlivých mezinárodních judičiálních mechanismů zařazení této problematiky do kontextu mezinárodního práva a zejména zhodnocení vzájemné interakce mezinárodních trestních institucí a judičiálních mechanismů na ochranu lidských práv na pozadí konkrétních případů.